

Ewa Sałowska-Kowalska*

CHARAKTERYSTYKA SYSTEMU KSZTAŁCENIA
W REPUBLICIE FEDERALNEJ NIEMIEC¹

OPIS OGÓLNY

Ogólną strukturę systemu oświaty w RFN przedstawiono na wykresie 1. Zanim przejdziemy do opisu szczegółowego, zwrócimy uwagę na pewne kwestie. Przede wszystkim występuje problem ujednoczenia polityki oświatowej. Republika Federalna Niemiec jest krajem związkowym. Każdy kraj związkowy (land) określa swoją politykę oświatową. Poprzez system umów pomiędzy krajami doprowadzono wprawdzie do znacznego ujednoczenia, w dalszym ciągu istnieją jednak różnice w poszczególnych krajach związkowych. Elementy struktury administracyjnej systemu oświaty ilustruje wykres 2.

Obowiązek szkolny rozpoczynają dzieci w wieku 6 lat. Zależnie od kraju związkowego, po ukończeniu czwartej lub szóstej klasy szkoły podstawowej występuje kwestia wyboru dalszej szkoły. W istocie jest to wybór ścieżki kształcenia i w decydującej mierze stanowi o możliwościach kształcenia i późniejszych szansach na rynku pracy. Wybór istnieje pomiędzy szkołą podstawową, średnią realną, liceum lub szkołą powszechną, która jednoczy wszystkie trzy rodzaje szkół².

Dla zdobycia zawodu tylko niewielka część młodzieży uczęszcza do szkół zawodowych, trzy czwarte danego rocznika kształci się w systemie nauki równoległej (system dualny), ucząc się i pracując jednocześnie³.

Egzamin dojrzałości składa się w RFN po ukończeniu 13 klasy i uzyskuje się tzw. maturę ogólną, która otwiera drogę do studiów

* Dr, adiunkt w Katedrze Polityki Ekonomicznej UŁ.

¹ Artykuł dotyczy okresu sprzed zjednoczenia Niemiec.

² Por. glosarium w załączeniu do artykułu.

³ 72,6% młodzieży w wieku 16-19 lat kształciło się w 1988 r. w systemie dualnym. *Grund- und Strukturdaten 1989/90*, Der Bundesminister für Bildung und Wissenschaft, tabl. 3, s. 102.

uniwersyteckich. Dla wielu kierunków studiów obowiązują jednak postanowienia specjalne.

Problemem ważnym dla polityki oświatowej jest utrzymanie wysokiego stopnia drożności systemu pomiędzy różnymi typami szkół i poziomami kształcenia dla stworzenia równych szans wyboru i umożliwienia zmiany kierunku i poziomu kształcenia.

SZKOŁY OGÓLNOKSZTAŁCĄCE

Obowiązkowy okres uczęszczania do szkoły ogólnokształcącej wynosi 9 lub 10 lat, zależnie od kraju związkowego. Potem z reguły istnieje obowiązek uczęszczania do 18 roku życia do szkoły zawodowej. System szkolnictwa ogólnokształcącego ilustruje wykres 3.

Wykształcenie ponadpodstawowe uzyskuje się w szkole ponadpodstawowej lub w szkole powszechnej po ukończeniu 9 lub 10 klasy (zależnie od kraju związkowego). Większość młodzieży z wykształceniem ponadpodstawowym rozpoczyna naukę zawodu. Najlepsi absolwenci szkół ponadpodstawowych mogą uczęszczać potem do innych szkół wyższego szczebla, przeważnie zawodowych.

Wykształcenie średnie uzyskuje się przede wszystkim w szkole realnej. Czasem kończy się ona złożeniem egzaminu po 10 klasie. Przy bardzo dobrych wynikach w nauce wykształcenie średnie można też uzyskać w szkole powszechnej. Wykształcenie średnie uzyskują także absolwenci 10 klasy niektórych szkół zawodowych. Także przejście z klasy 10 do 11 liceum (tj. przejście do wyższego stopnia liceum) oznacza uzyskanie wykształcenia średniego. Wykształcenie średnie daje możliwość kontynuowania nauki w tzw. liceum doksztalającym lub w liceum zawodowym (nie odzwierciedlono na wykresie). Często uzyskanie tego poziomu wykształcenia jest warunkiem wstępnym szkolnego kształcenia zawodowego.

Świadectwo dojrzałości (maturę) uzyskuje się w RFN po ukończeniu średniej szkoły zawodowej bądź liceum. Istnieje jednak różnica. Świadectwo dojrzałości ze średniej szkoły zawodowej daje możliwość podjęcia studiów w wyższej uczelni zawodowo-technicznej i na niektórych tylko kierunkach uniwersyteckich, podczas gdy świadectwo dojrzałości z liceum umożliwia podjęcie studiów na każdym wydziale uniwersytetu lub wyższej szkoły zawodowej.

Interesuje nas przejście z kształcenia zawodowego w systemie dualnym do szkoły wyższej zawodowej. Czy istnieje tu drożność? Otóż świadectwo dojrzałości ze średniej szkoły zawodowej można uzyskać także po ukończeniu nauki zawodu, na specjalnych kursach i po złożeniu egzaminu. Częściowo uznawana jest też promocja do 13

klasy liceum. Liczy się także ukończenie specjalnej średniej szkoły zawodowej, tzw. kolegium zawodowego, liceum zawodowego lub szkoły zawodowej z dodatkowymi kursami. Mając świadectwo dojrzałości szkoły zawodowej można wstąpić do wyższej zawodowo-technicznej. Jest to więc długa droga i w zasadzie zamknięta dla studiów uniwersyteckich. Nie można zatem mówić o pełnej drożności pomiędzy poziomem średnim zawodowym w systemie dualnym a poziomem wyższym kształcenia.

SYSTEM KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO W PRZEDSIĘBIORSTWACH I INSTYTUCJACH (SYSTEM NAUKI RÓWNOLEGŁEJ, SYSTEM DUALNY)

W Republice Federalnej Niemiec nauka zawodu realizowana jest z reguły w systemie dualnym. Młodzież zdobywa zawód w przedsiębiorstwie i w szkole zawodowej równocześnie: przedsiębiorstwo przejmuje kształcenie praktyczne, zaś szkoła kształcenie teoretyczne. Główny nacisk kładzie się na kształcenie praktyczne. Trzy czwarte okresu kształcenia poświęca się praktyce, jedną czwartą nauce szkolnej.

System nauki zawodu w RFN ma bardzo długą tradycję. Doskonalony przez lata stał się dla wielu krajów wzorcowy. Wielu badaczy ocenia go wysoko, twierdząc, że zwłaszcza tak ściśle powiązanie z praktyką dało możliwość skutecznego wykorzystania kwalifikacji zawodowych i osiągnięcia wysokiej społecznej wydajności pracy⁴.

W Polsce, podobnie jak w RFN, zdobywa się zawód także w systemie kształcenia równoległego (zasadnicze szkoły zawodowe przyzakładowe i międzyzakładowe, praktyki zawodowe w zasadniczych szkołach zawodowych i technikach), lecz większe znaczenie ma nauka zawodu w szkołach⁵.

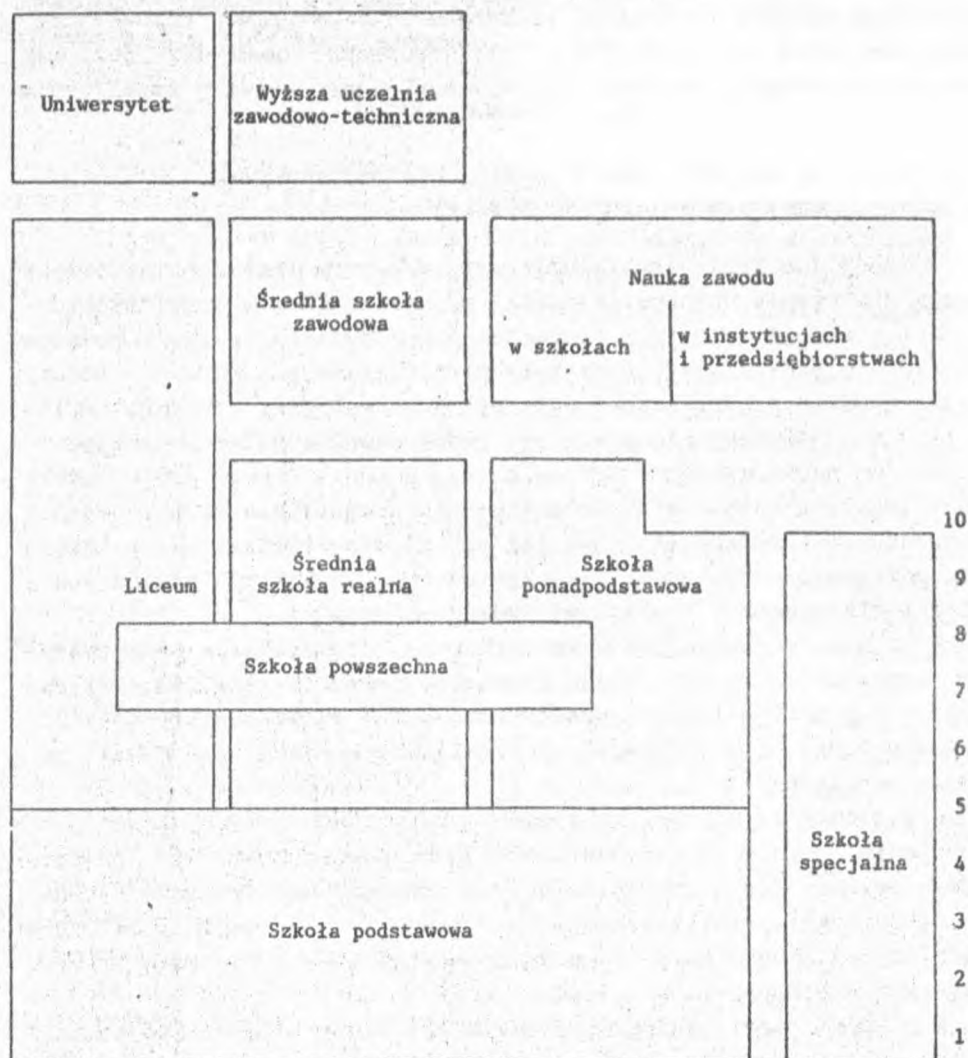
W zasadzie do zdobycia miejsca nauki zawodu nie wymagane jest ukończenie szkoły ponadpodstawowej lub powszechnej, w praktyce jednak trudno je wtedy znaleźć. W niektórych dziedzinach pożądane jest wykształcenie średnie (np. handel), jednocześnie ok. 30% młodzieży posiadającej świadectwo dojrzałości wybiera naukę zawodu w systemie dualnym.

Nie ma żadnej państwowej gwarancji otrzymania miejsca nauki zawodu. Uczniowie starają się indywidualnie bądź za pośrednictwem

⁴ Por. m. in. H. Stegmann, *Das duale System im Blickpunkt*, Materialien aus der Arbeitsmarkt- und Berufsforschung 9, 1986, Institut für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung der Bundesanstalt für Arbeit.

⁵ W roku szkolnym 1988/1989 ponad 75% uczniów zasadniczych szkół zawodowych dla niepracujących uczęszczało do szkół młodzieżowych, zaś ponad 21% - do szkół przyzakładowych. *Por. Rocznik statystyczny GUS, 1989, Warszawa 1989, tabl. 675.*

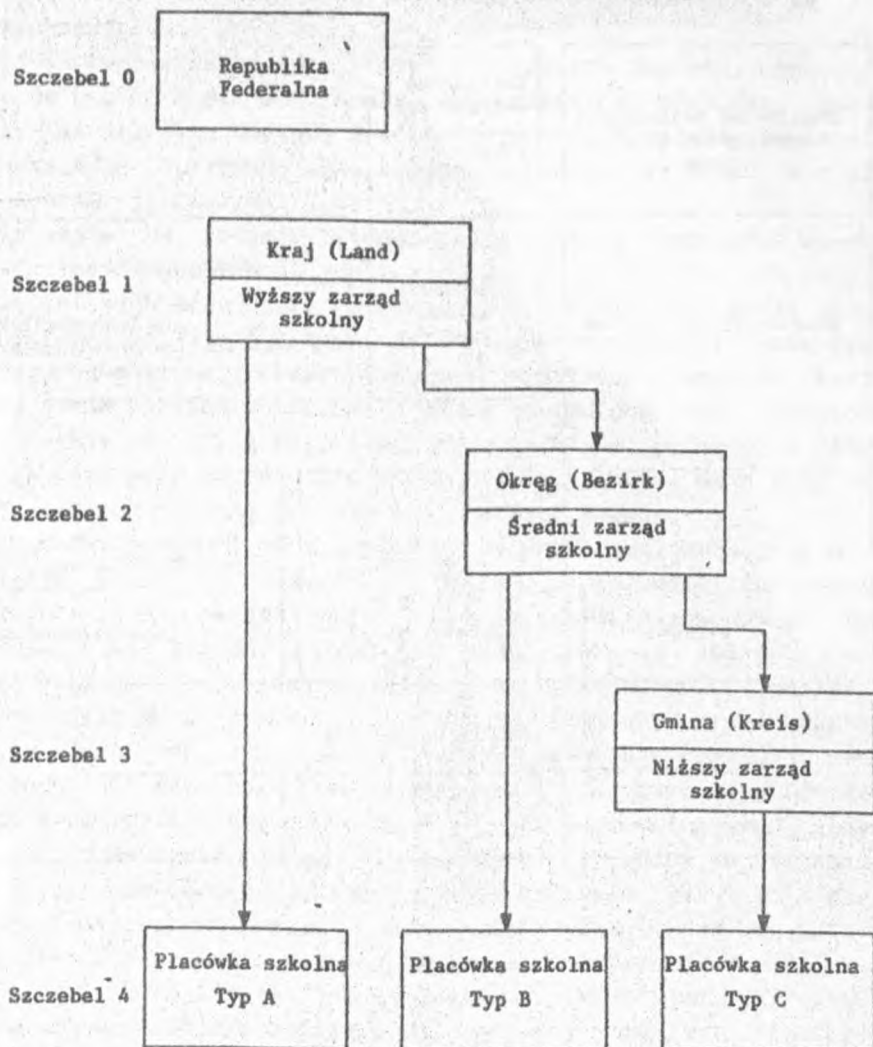
Struktura systemu oświatowego w RFN

Źródło: Grund- und Strukturdaten 1989/90, Der Bundesminister für Bildung und Wissenschaft, Bonn 1989.

Wykres 2

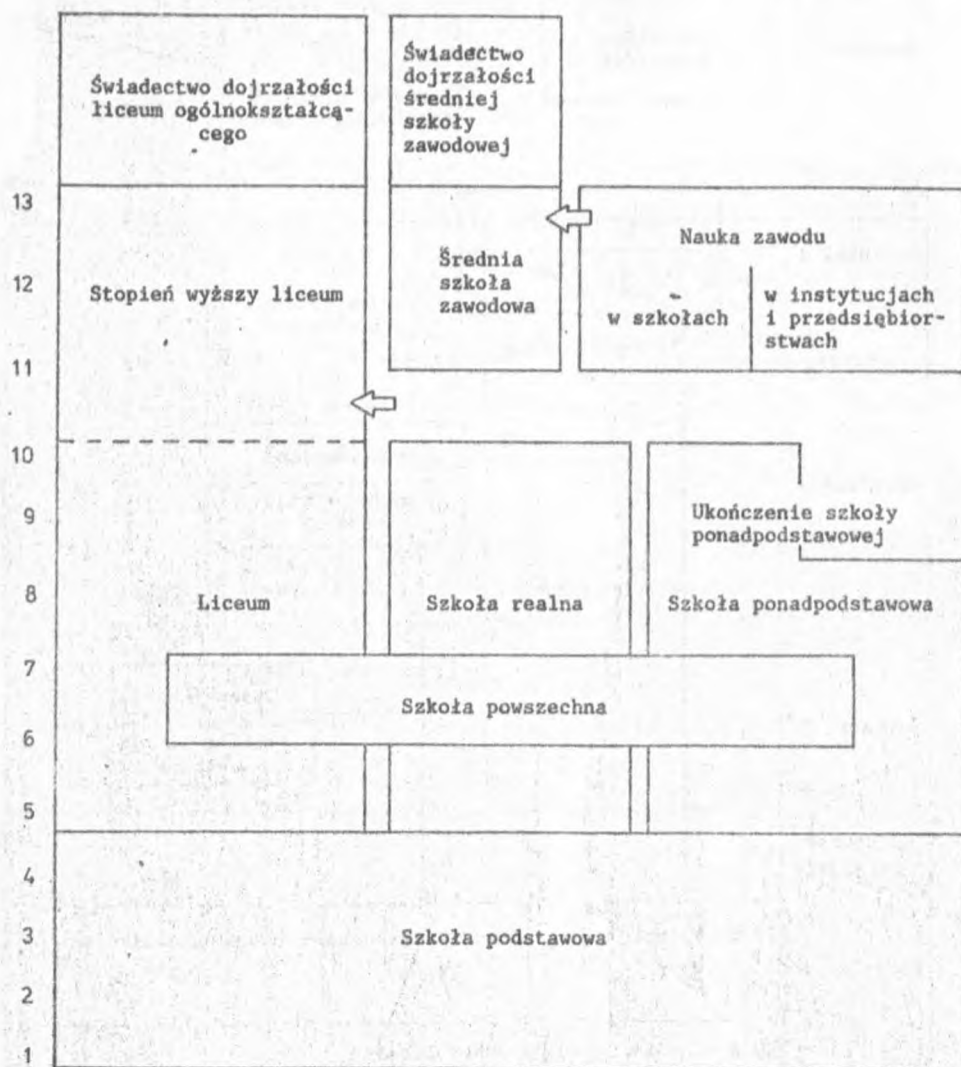
Elementy struktury administracyjnej systemu oświatowego w RFN

- Typ A - nadzór szkolny wobec liceów
 Typ B - nadzór szkolny wobec szkół zawodowych i realnych
 Typ C - nadzór szkolny wobec szkół ponadpodstawowych, podstawowych i specjalnych

Źródło: *Handwörterbuch der Organisation*, Stuttgart 1980, s. 2052-2062.

System szkolnictwa ogólnokształcącego w RFN

Źródło: Jak do wykresu 1.

poradni zawodowych urzędów pracy. Niektóre miejsca nauki zawodu w przedsiębiorstwie o dobrej renomie i dużych szansach na dalsze zatrudnienie są tak trudne do zdobycia, że przeprowadzane są testy kwalifikacyjne.

Czas trwania nauki jest różny dla różnych zawodów, waha się od roku do trzech i pół lat. Nauka jest bezpłatna, uczniowie ponoszą opłaty za książki, dojazdy i odzież roboczą. W czasie nauki zawodu uczniowie otrzymują wynagrodzenie, którego wysokość jest ustalona umowami zbiorowymi.

Zależnie od rodzaju przedsiębiorstwa mogą występować niewielkie różnice w organizacji nauki zawodu. W mniejszych warsztatach rzemieślniczych uczeń jest podporządkowany mistrzowi, który uwzględnia przyszłą możliwość pracy ucznia w tymże warsztacie. Duże przedsiębiorstwa posiadają często doskonale wyposażone zakłady szkoleniowe, gdzie uczniowie pobierają naukę zawodu pod okiem instruktorów i zwykle nie biorą bezpośredniego udziału w produkcji. Równocześnie uczniowie jeden - dwa dni w tygodniu chodzą do szkoły zawodowej, gdzie zdobywają teoretyczne podstawy zawodu.

Kształcenie zawodowe w systemie dualnym uregulowane jest w skali kraju ustawą o kształceniu zawodowym (*Berufsbildungsgesetz*, 1 września 1969). Określa ona pojęcie kształcenia zawodowego, które obejmuje naukę zawodu, doskonalenie zawodowe oraz zmianę zawodu. Ustawa stoi na straży jakości kształcenia zawodowego. Młodzież do 18 roku życia może zdobywać tylko zawód uznawany przez państwo, obecnie jest ich 382. Naukę zawodu w rzemiośle reguluje dodatkowo regulamin rzemiosła (*Handwerksordnung*). Jednocześnie obowiązuje ustawa o ochronie pracy nieletnich (*Jugendarbeitsschutzgesetz*). Ponadto działania w zakresie planowania, statystyki i badań w dziedzinie kształcenia zawodowego reguluje prawnie ustawa z 1981 r. o popieraniu kształcenia zawodowego (*Berufsbildungsförderungsgesetz*). W zakresie nauki szkolnej w ramach systemu dualnego obowiązują ustawy szkolne danego kraju związkowego, zatem uczeń w systemie dualnym kształcenia zawodowego podlega równocześnie prawnej regulacji federalnej oraz danego kraju związkowego.

Cele i treści zakładowego kształcenia zawodowego określa regulamin szkolenia wydawany w formie rozporządzeń prawnych przez federalnego ministra gospodarki lub odpowiedniego ministra branżowego, w porozumieniu z federalnym ministrem oświaty i nauki. Regulamin szkolenia ustala nazwę zawodu, czas trwania nauki, istotę zawodu i organizację czasu kształcenia oraz wymagania egzaminu końcowego. Cele i treści szkolnego kształcenia zawodowego w systemie

dualnym określają ramowe plany nauczania w danym zawodzie, zatwierdzone przez Konferencję Ministrów Kultury (*Kultusministerkonferenz*). Plany te przejmowane są zazwyczaj przez poszczególnych ministrów kultury w krajach związkowych. Trzeba podkreślić, że zarówno w zakresie regulaminów szkolenia zakładowego jak i ramowych planów nauczania osiągnięty został wysoki stopień ujednoczenia wymagań w skali całego kraju i poszczególnych krajach związkowych.

Przed rozpoczęciem nauki zawodu uczeń zawiera z przedsiębiorstwem umowę o naukę zawodu, która określa warunki kształcenia. Nauka zawodu kończy się złożeniem egzaminu przed komisją egzaminacyjną właściwej izby handlowo-przemysłowej lub rzemieślniczej. Egzamin składa się z części teoretycznej i praktycznej. Uczeń uzyskuje dyplom czeladniczy lub dyplom robotnika wykwalifikowanego.

KSZTAŁCENIE ZAWODOWE W SZKOŁACH

Nauczanie zawodu w szkołach obejmuje w szczególności następujące dziedziny: służba zdrowia (średni personel medyczny), opieka społeczna, gospodarstwo domowe, technika laboratoryjna, handel, przetwarzanie danych, języki obce. Szkoły, w których można zdobyć te zawody noszą nazwę średnich szkół zawodowych, wyższych szkół zawodowych, kolegiów zawodowych lub akademii zawodowych (zależnie od kraju związkowego). Wymagane jest posiadanie wykształcenia średniego, pożądane odbycie stażu praktycznego, z reguły ustala się dolną granicę wieku: 17, 18 lat lub więcej. Nauka trwa dwa-trzy lata. Nauka zawodu w szkole uzupełniana jest praktyką zawodową, np. w szpitalu, któremu podporządkowana jest szkoła.

Nauka w szkołach zawodowych podporządkowana jest prawodawstwu danego kraju związkowego i odpowiedniego ministerstwa kultury.

Obok bezpłatnych szkół państwowych istnieją szkoły prywatne zawodowe.

WYŻSZE UCZELNIE ZAWODOWO-TECHNICZNE

Wyższe uczelnie techniczne kształcą specjalistów przede wszystkim w zawodzie inżyniera dyplomowanego, ekonomisty dyplomowanego, dyplomowanego pracownika opieki społecznej, projektanta wnętrz. Główne dyscypliny to: inżynieria, nauki społeczne, gospodarka, rolnictwo, organizacja, informatyka. Warunkiem podjęcia studiów jest uzyskanie świadectwa dojrzałości średniej szkoły zawodowej, często uznaje się również promocję do klasy 13 liceum. Niekiedy wymagane

jest odbycie praktyki wstępnej do 12 miesięcy. Dla większości kierunków studia trwają ok. czterech lat.

Studia dzielą się na podstawowe i główne. Do ich toku zalicza się praktyki zawodowe. Studia zawodowe charakteryzują się bezpośrednim, praktycznym wykorzystaniem wiedzy, ściśle określonym przebiegiem nauki i krótszym okresem trwania niż na uniwersytetach. Studia są bezpłatne, lecz z reguły płacić trzeba składki na samorząd studencki i ubezpieczenie.

Studia kończą się egzaminem dyplomowym i uzyskaniem dyplomu.

STUDIA UNIWERSYTECKIE

Istnieje ponad 150 różnych kierunków studiów. Uniwersytety oferują studia na wydziałach nauk humanistycznych, społecznych, prawa, ekonomii, medycyny, nauk przyrodniczych. Nauki techniczne studiują się na politechnikach lub uniwersytetach technicznych. Studia te przygotowują do stosowania w zawodzie naukowych wiadomości i metod. Nauka trwa 4-6 lat.

Warunkiem podjęcia studiów na uniwersytecie jest posiadanie świadectwa dojrzałości uzyskiwanego w liceum, niekiedy świadectwa dojrzałości ze średniej szkoły zawodowej o zbliżonym do kierunku studiów profilu nauki. Egzamin kwalifikacyjny istnieje na wydziałach sztuki, muzyki i sportu. Dla szeregu wydziałów istnieją limity przyjęć (*numerus clausus*), gdyż liczba kandydatów na studia znacznie przekracza liczbę miejsc. W tym przypadku miejsca przydzielane są przez centralną komisję rozdziału miejsc w Dortmundzie.

Studia kończą się egzaminem dyplomowym. Oprócz tego, szczególnie na wydziałach filologicznych i nauk społecznych, można składać egzamin magisterski. Egzamin państwowy zdają nauczyciele, prawnicy i medycy. W niektórych zawodach, np. dla nauczycieli i prawników, obowiązuje drugi egzamin państwowy składany po okresie przygotowań poza uniwersytetem.

GLOSARIUM

Hauptschule	- szkoła ponadpodstawowa
Realschule	- szkoła średnia realna
Gymnasium	- liceum
Gesamtschule	- szkoła powszechna
Grundschule	- szkoła podstawowa
Aufbaugymnasium	- liceum doksztalcające

berufliches Gymnasium	- liceum zawodowe
Fachoberschule	- średnia szkoła zawodowa
Berufsfachschule	- średnia szkoła zawodowa
höhere Berufsfachschule	- średnia szkoła zawodowa
Fachakademie	- średnia szkoła zawodowa
Berufskolleg	- kolegium zawodowe (średnia szkoła zawodowa)
Berufsschule	- szkoła zawodowa
Fachhochschule	- wyższa szkoła zawodowo-techniczna
wissenschaftliche Hochschule	- uniwersytet, politechnika
allgemeine Hochschulreife	- matura ogólna (świadectwo dojrzałości liceum ogólnokształcącego)
Fachhochschulreife	- świadectwo dojrzałości średniej szkoły zawodowej
mittlerer Bildungsabschluss	- wykształcenie średnie
Berufsausbildung	- nauka zawodu
schulische Berufsausbildung	- szkolne kształcenie zawodowe
betriebliche Berufsausbildung	- zakładowe kształcenie zawodowe (nauka zawodu w przedsiębiorstwie)
Gesellenbrief	- dyplom czeladniczy
Facharbeiterbrief	- dyplom robotnika wykwalifikowanego

BIBLIOGRAFIA

- [1] *Handbuch zur Berufswahlvorbereitung, Bundesanstalt für Arbeit, Norymberga 1984.*
- [2] W. L e n s k e, *Strukturdiagramme der Bildungssysteme, [w:] Qualified in Germany, Kolonia 1988.*
- [3] *Perspektive Ausbildung und Beruf - Informationen für junge Aussiedler und ihre Eltern, Berufsberatung der Bundesanstalt für Arbeit, Norymberga 1989.*

Ewa Sadowska-Kowalska

CHARACTERISTICS OF EDUCATION SYSTEM
IN THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY

The article contains a description of the education system in the FRG. The analysis has encompassed general secondary schools, system of professional training in companies (the so-called "dual system"), vocational schools, technical universities, and university studies. The main attention has been focussed on possibilities of transfer from one education level to another and difficulties existing in this field.